

Obrana Sókrata¹

Jaroslav Kohout

Toto pojednání bude rekapitulací textu, který Platón napsal daleko později, než se tato událost v Athénách odbyla.

Jan Patočka, který nám o tomto antickém filosofovi přednášel po dva semestry v roce 1946 a 1947, napsal o Sókratovi krásnou knihu. Na základě těch přednášek potom napsal skripta a později text zredigoval; stále se připravoval k tomu, že k šesti kapitolám přičiní ještě sedmou, která se bude týkat právě soudu nad Sókratem, jeho uvěznění a čekání na výkon rozsudku. Ten měl jako svobodný athénský občan na sobě vykonat sám, což také učinil.

Událost se stala v roce 399, kdy bylo Sókratovi přes 70 let – táhlo mu na 71. rok. Soud probíhal pro nás neobvyklým způsobem. 501 athénských, plnoprávných občanů (což byla zhruba 1/10 obyvatelstva ze všech svobodných občanů) zasedlo k soudu nad Sókratem, aby rozhodli o žalobě, kterou podali tři: básník Melétos, demokratický politik Anýtos a řečník Lykón. Sókratés pronesl během celého tohoto řízení celkem tři řeči; nejdelší řeč pronesl poté, co byla přednesena žaloba oněch tří občanů, z nichž hlavním mluvčím – hlavním žalobcem byl básník Melétos. Byla to svým způsobem porota, ovšem porota obrovská; moderní poroty jsou dvanáctičlenné, tady šlo o 501 porotců, kteří zároveň potom fungovali jako soudci.

Sókratés zahajuje svou obranu proti podané žalobě tím, že konstatuje její květnatost, její řečnickou načechranost, ale zároveň její pochybný, nedoložený obsah. To už je vlastně první jeho námitka proti žalobě; je to námitka formálního rázu. V ní je implikována kritika daného přístupu a nepřímý náznak toho, co Sókratés považuje za podstatné při takovýchto řízeních.

„Já“, říká Sókratés, „se nebudu bránit obdobným způsobem, já nebudu vyhledávat nějaké rétorické zvláštnosti. Já budu hovořit obvyklým způsobem jako vždycky, když jsem na agoře s kýmkoli z vás a z ostatních athénských občanů hovořil.“ Upozorňuje, že „tak, jako jsem mluvil u směnářenských stolů, tak budu mluvit před vámi.“ Také se vyhýbá označení soudcové, zatímco žalobci, tedy zejména jejich mluvčí Melétos, se tímto slovem stále ohánějí. Sókratés oslovuje ve své hlavní řeči porotu jako spoluobčany, jako athénské občany, nikoli tedy jako soudce – i když se tam výjimečně to slovo vyskytne. Melétos se už jaksi uchází o přízeň poroty tím, že porotce tak říkajíc posazuje na

¹ Jde o autorem upravený přepis přednášky, kterou proslovil na Filosofické fakultě v Pardubicích dne 7.12.2006.

pedestal těch, kteří mají moc v této při rozhodnout o Sókratově životě; vždyť všichni tři žalobci požadují pro Sókrata smrt.

Obvinění jsou v podstatě dvě: Sókratés nectí bohy, které ctí obec – proviňuje se tedy bezbožností (ASEBEIA). Řecké obce, poleis, ony řecké městské státy, měly mezi deseti tisíci až sto tisíci příslušníky. Tedy delegáti athénské polis, oněch 501 mužů, spoluobčanů Sókratových, mělo rozhodnout předně o obvinění, že nectí bohy, které ctí obec. Každá řecká polis uctívala některého z bohů z olympského aeropagu; v Athénách to byla Pallas Athéna, ale ovšem také všechna další olympská božstva. A pak to druhé obvinění, že kazí mládež tím, že ji odnaučuje občanské ctnosti (ARETÉ). Druhým obviněním se ohání zejména politik Anýtos.

Je po Peloponéské válce, která trvala téměř 30 let; mluví se o ní jako o řecké třicetileté válce, kde na jedné straně byly Athény s některými obcemi, hlavně námořními, které byly jejich spojenci. Protistranu reprezentovala Sparta (a její spojenci), mocnost především pozemní. V oné válce byli Athéňané poraženi. Válka skončila po střídavém štěstí tak, že athénské loďstvo bylo zničeno. Mír byl krutý, Spartané nařídili zbořit athénské ochranné hradby – a jiné postihy. A jak to bývá po porážce, hledají se viníci.

Athény byly ústavně demokracií. Demokracie byla svržena a nastoupila oligarchie v podstatě jakéhosi aristokraticko-plutokratického rázu: třicet představitelů nejvýznačnějších, aristokratických a finančních a jinak bohatstvím oplývajících rodů vytvořilo radu a tato „rada třiceti“ zavedla kolektivní diktaturu. Ta trvala osm měsíců, pak se zhroutila. Zhroutila – totiž poražena těmi demokraty, kteří se nakonec řeckněme ilegálně spolčili a diktaturu odstranili. Jedním z členů rady třiceti byl také Platónův strýc. Platón pocházel z oné athénské aristokracie, podezíraný, že s tímto dočasným antidemokratickým převratem souhlasil.

Filosof Karl R. Popper, který napsal kromě velmi důležitých metodologických spisů také dvoudílnou knihu *Otevřená společnost a její nepřátelé*, se v prvním díle zabývá hlavně Platónovou politickou naukou. Soudí o ní, možná trochu přehnaně, že to byla vlastně nauka, která nabádala nepřímo k tomu, aby byla vytvořena spíše společnost uzavřená než otevřená, tedy společnost, která podle Platóna se měla řídit těmi nejvznešenějšími idejemi; nicméně tyto ideje měly být závazné, měly se promítnout do každodenní politiky a každodenního života. Platón byl, to všichni věděli, jedním z prominentních Sókratových žáků v tom smyslu, v jakém se o žácích dá mluvit třeba dnes: byl totiž horlivým posluchačem a citem Sókratových filosofických rozhovorů. U Sókrata se nedá mluvit o přednáškách, nýbrž vždycky o rozhovorech, o dialozích.

Sókratova souvislá, dlouhá první řeč a poté kratší druhá a třetí, dostávají místo ráz dialogu, jednak dialogu s obrovskou porotou a jednak dialogu s žalobci, zejména s Melétem, kterého vyslýchá potom v určité fázi své obhajovací řeči. Činí tak obvyklým způsobem, jak je znám z jiných platónských

dialogů, v nichž Sókratés vystupuje; o sobě sám říká, že je milovníkem krátkých řečí – ne dlouhé přednášky, protože v nich se nakonec může zapomenout na vlastní téma a může se tam použít různých fint, řečnických a různých sofistat. Sókratés nikdy nebyl takovým učitelem (ani Platónovým), jakými byli sofisté, ti profesionální učitelé moudrosti a řečnického umění, kteří si za vyučování také nechali platit.

Takže panovala nechuť vůči všem, kteří mohli být nějak nepřímo uváděni v souvislost s onou před pěti lety téměř rok fungující oligarchií. Ti byli v éře znovunastolení demokracie už předem předsudečně nepřijatelní: občanstvo se na ně dívalo skrz prsty. A Sókratés se nechtě s takovým „veřejným míněním“ svezl. Prostě veřejnost věděla „své“, měla svůj soubor předsudků a jejich prizmatem se tedy dívala na každého, koho na základě nějakých nahodilých nebo vnějších nebo úplně tedy bezdůvodných podkladů mohla s těmi nepěknými zavrženíhodnými věcmi spojovat.

Sókratés říká: já tady stojím proti dvojím žalobcům, proti těm žalobcům jmenovitým, ale také proti těm nejmenovaným, proti těm anonymům, proti těm, kteří na základě předsudků jsou předem ochotni vyslechnout jakoukoli pomluvu. Takže to, že je v nepříznivé situaci, si Sókratés uvědomuje. To je dáno především oněmi anonymními žalobci, kteří nevystupují, ale kteří se už předem na Sókrata dívají jako na provinilce. S tím ale výslovně polemizovat nelze: lze polemizovat jen s tím, co bylo tematicky vysloveno. Sókratés vlastně říká: bránit se musím, protože zákon to vyžaduje; zákon vyžaduje, aby ten, kdo je obviněn, se bránil a byl bych proti zákonu, kdybych na svou obranu nevedl nejsilnější důvody, jaké znám, o jakých vím.

Poznámka aktualizací: V dokumentech o Chartě 77, totiž o její první fázi, kdy profesor Patočka byl jedním z tří mluvčích bylo na něm, aby před světem filosoficky chartu zdůvodnil. Vzhledem k tomu, že po necelém měsíci byl Havel zatčen a že profesor Hájek byl vlastně mezinárodní právník a do filosofických argumentů se nepouštěl, vzal ten úkol Patočka na sebe. A v jednom ze svých projevů z období necelých tří lednových měsíců roku 1977 použil podobných slov: člověk je povinen se bránit, když je neoprávněně nařčen.

Sókratův proces tedy zahrnoval žalobu z kažení mládeže obdobně, jako to činí placení sofistických učitelé (ať místní nebo „cizinci“, tzn. pocházející z jiných řeckých obcí, z jiných městských řeckých států, kteří jako hosté do Athén jako nejfilosofičtějšího střediska řeckého světa zavítali). Jednou z takových okřídlených námitek proti nim bylo, že se snaží činit ze slabšího logu silnější pomocí rétorických fint, že špatné stanovisko nebo až třeba neobhajitelné stanovisko podají posluchačstvu nebo svým žákům takovým způsobem, že je přesvědčí a že si je získají. Sókratés jmenuje řadu předních sofistů a prohlašuje: „Nic takového jsem nikdy nedělal; ukažte mi jediného žáka, od kterého jsem něco vzal. Já jsem mluvil s každým.“ V té souvislosti Sókratés rovněž odmítl Melétův pokus usvědčit jej z hlásání nových, starým mýtům odporujících fyzikálních a astronomických hypotéz, kvůli nimž Sókrata zesměšňoval např.

Aristofanés v komedii Oblaka. Já takové nauky nezlehčuji, řekl k tomu Sókratés, ale není to můj obor, a proto jsem se do takových věcí nikdy nepletl.

Jak vznikla pověst, že Sókratés si troufá vystupovat jako nejmoudřejší občan Athén? Sókratés vypráví, že se účastník dialogů Chairefón obrátil na delfskou věštitelnu s otázkou, je-li pravda, že Sókratés je ze všech lidí nejmoudřejší. A kněžka Pýthia, sedící tam na trojnožce u praskliny, z níž vycházely omamující páry, odpověděla: „Nikdo není moudřejší než Sókratés.“ Když Chairefón tuto odpověď přinesl, vysvětluje Sókratés ve své obhajobě: nevěřil tomu a rozhodl se si to ověřit rozhovory s těmi nejpřednějšími, nejvýznamnějšími a za moudré platícími spoluobčany. A první, na koho se obrátil, byl přední politik (Sókratés ho nejmenuje); během rozhovoru s ním zjistil, že onen politik moudrý není, poněvadž sice má veliké zkušenosti a kdeco ví, ale myslí si o sobě, že to ví nejlépe, lépe než kdokoli jiný. V rozhovoru nebyl s to věcně odpovědět na některé Sókratovy otázky, a přesto setrval na svém vysokém mínění o sobě. Sókratés si proto řekl: tak on neví, já také nevím, ale on si myslí, že ví, a já vím, že nevím; já vím, že sice mnohé věci jsem zjistil a doufám, že mnohé další se zjistit dají, ale abych mohl říct, že vím, že jsem ten, kdo tu moudrost má v kapse, to říct nikdy nemohu. Pak mluvil s dalšími politiky s básníky, samozřejmě že slyšel podivuhodně pravdivé poznatky o člověku a o lidském osudu, jenomže když je začal zkoumat, jak na to přišli, když se jich ptal, proč tvrdí v těch verších toto a ne ono, tak to nedovedli říci. Proto usoudil, že moudří také nejsou, i když říkají moudré věci; jsou prostě inspirováni, něco z nich pravdivého vypadne, ale aby to mohli zdůvodnit, aby věděli, proč to a proč ono ne, to nevědí. Nedá se tedy konstatovat, že jsou moudřejší než on. Tvrdí, že napsali, co napsali a že tu nejsou od toho, aby argumentovali proč. Zde potom Sókratés říká: „Z tohoto zkoumání, občané athénští, mi vznikla mnohá nepřátelství.“ Znepřátelil si ovšem politiky i řečníky, znepřátelil si též básníky. A potom si řekl, že bude mluvit s řemeslníky, dnes bychom řekli s techniky, a zjistil, že tihle lidé opravdu své věci rozumějí, ale jenom té své věci. Na základě toho jsou však přesvědčeni, že rozumějí všemu; když funguje výrobek, který zhotoví, tak stejným způsobem bude srozumitelné a správné to, co řeknou třeba o věcech veřejných, o mezilidských vztazích a podobně.

Mimochodem: filosof Popper, který odešel z gymnázia ve svých 16 letech a řekl si, tady už mě nic naučit nemohou, šel do učení k jednomu vídeňskému stolaři. Truhlář byl skutečně vynikající, naučil ho truhlářskému řemeslu velmi rychle, protože Popper byl učenlivý, pilný. Ale přitom mu ten dobrák stolař říkal: „Mě se můžete zeptat, na co chcete, já vám odpovím na všechno, já se ve všem vyznám, já se nedám ničím zmýlit.“ Totéž shledal Sókratés u řemeslníků a techniků a obchodníků a jiných odborníků athénských: namyšlenost! Tím vytvářel další vrstvu lidí, kteří ho neměli rádi.

Za Sókratem rádi chodili mladí lidé z bohatých rodin a sledovali, jak si Sókratés toho či onoho spoluobčana v rozhovoru podal, jak v dialogu vyvrátil jeho názor nebo jeho vysoké mínění o vlastním znalectví. Ovšemže potom sami

zkoušeli – jako všichni mladí lidé – jej napodobit. Neuměli to však a lidi pořádně štvali. Potrefení se potom ovšem ani tak nezlobí na ně, nýbrž na napodobovaného Sókrata, který je tímto způsobem „kazí“. „Mně ale“, říká Sókratés, „šlo a jde vždycky o pravdu.“ (Řecký výraz pro pravdu je *alétheia* – nezakrytost, odkrytost, odhalenost, opak zatajování, opak zamlouvání, opak toho, co dělají ti obratní mistři řeči).

Zalobu obrátí teď Sókratés proti Melétovi a řekne: „Vždyť vlastně ten, kdo vám škodí, je Melétos. Protože to, co říká, není pravda.“ A vezme si Meléta na paškál obvyklým způsobem, jako tomu je takřka ve všech ostatních platónských dialozích. „Když chce někdo bránit tomu, aby byla kažena mládež, pak asi chce, aby byla vychovávána dobře. Kdo tedy vychovává mládež dobře? Meléte, řekni to!“ A Melétos řekne: „Zákon“. Na to konstatuje Sókratés: „Ano, jenomže ty zákony musí někdo vykládat, musí je někdo hlásat, zastávat. Jmenuj ty spoluobčany, kteří to činí.“ Melétos říká: „Soudcové.“ Zase už *captatio benevolentiae*, opět si Melétos předchází porotu. Na to odpovídá Sókratés: „No to je obrovské množství lidí už tady, neřku-li potom, když říkáš, že vlastně všichni občané.“ Melétos na to, že všichni občané mohou být vylosováni k takové funkci, takže jestliže soudcové dbají o správný výklad zákonů a tím o dobrou výchovu mládeže, potom jsou to vlastně všichni Athéňané. Ale jak to, říká Sókratés, že najednou kdekdo může dělat dobře nějakou konkrétní práci, odbornou činnost, když je přece známo, že s koňmi dobře zachází koňář, ale ne ten, kdo o koních nic neví? Nebude tomu při zacházení s mládeží nějak podobně?

Nyní se Melétos dá strhnout a řekne: „A kazíš ji tím, že nevěříš v bohy, v něž věří obec.“ Tato obžaloba ovšem je dvojznačná. Melétos říká jednak, že Sókratés nevěří v bohy obce, a tedy podlamuje duchovní atmosféru Athén, a na druhé straně říká: „Ty věříš v nějaká jiná božstva, v nějaká jiná daimonia.“ Překladatel Sókratových dialogů profesor František Novotný upozorňuje, že je nutno chápat to slovo *daimonion* jako přídavné jméno odvozené od slova *daimón*; k tomu se vztahují lidé, kteří věří, že nějaké božstvo je, nějaký *daimón* (odtud moderní slovo *démon*). Sókratés zde Meléta přistihne, že mluví dvojznačně, takže mu řekne, „Ty tedy říkáš, že nevěřím a zároveň věřím. Že nevěřím v božstva, ve které věří obec a věřím v nějaká jiná božstva, čili *věřím*, nejsem neznaboh. A ta obžaloba zní: neznabožství, *asebeia*.“ *Asebeia* znamená česky bezbožnost. „Tak ty mě žaluješ z bezbožnosti a přitom říkáš, že jsem zbožný.“

Ve skutečnosti, jak vidíme ve všech Platónových dialozích, Sókratés opravdu koná všechno to, co se v té době jakožto náboženské úkony dělalo, úlitbu bohům před hostinou, navštěvuje svatyně, dává oběti jako jiný občan – a kromě toho hovoří o *daimoni*u, o jakémsi božském hlase, který se ozývá v jeho nitru jako svědomí; varuje ho před tím, aby to nebo ono neudělal. Tento vnitřní hlas mu neříká nic pozitivního, varuje ho jenom před některými kroky. Kdykoliv se ozve, Sókratés se jím řídí, ale žádnou pozitivní nauku (náboženskou nebo dogma náboženského) mu nesděljuje a Sókratés také nic takového nehlásá. Jde

samozřejmě o náboženství, o něco božského, a bůh, ať už je to bůh olympského polyteismu nebo jakýkoli jiný, musí dávat přednost pravdě před lží a nemůže jinak. Bůh, když mluví nebo když oceňuje, když hodnotí to, co říkají a dělají lidé, tak se jako takový musí řídit podle pravdy. I když olympští bohové se dopouštěli nejružnějších lidských poklesků, tak božskou vlastnost pravdivosti, tento znak božskosti nikdy nepozbyli – a Sókratés by byl poslední, kdo by to božstvu jako takovému upíral. To znamená, že nejen to božstvo, které on uznává a které se takto negativně projevuje v jeho mysli, nýbrž každé božstvo, které lidé respektují jako představitele dobra a pravdy, je hodno úcty. Melétoš tedy lže, jestliže říká, že Sókratés bohy nectí: ctí bohy obce, právě tak jako jiné božské projevy.

Nyní se Sókratés dovolá Homéra – dovolá se toho, co každý Athénčan zná, jak to v tehdejší řecké kultuře jinak nebylo možné, totiž Homérových příběhů z Íliady i z Odyssey; Achilleus, nejstatečnější z řeckých bojovníků před Trójou, necouvne před pomstou na Hektorovi, který zabil jeho nejbližšího přítele Patrokla, i když mu jeho matka bohyně věští smrt. Achilleus je hērós, je to polobůh, je to syn lidského otce a božské matky Thetidy. Thetis mu řekne: znám věštbu, že zahyne-li Hektor, zahyneš ty. Nedá se tím odradit a svou povinnost vykoná: zabije Hektora, který předtím zabil jeho přítele, i když pak následuje jeho smrt; je zasažen v tom nejzranitelnějším místě. Jako Achilleus splnil svou povinnost vůči Patroklovi, plním já svou povinnost vůči vám, říká svým spoluobčanům Sókratés. „Ano, tak tomu opravdu jest, občané athénští: na které místo se kdo postaví, pokládá je za nejlepší, nebo kam jest postaven od vládce (nebo mohli bychom dnes říct od představeného – J. K.), tam má podle mého mínění trvat a podstupovat nebezpečí, nic neuvažuje ani o smrti ani o ničem jiném kromě hanby. Když mě velitelé, které jste vy zvolili k velení nade mnou, stavěli do šiku u Poteidaie, u Amfipole, u Délia, tehdy jsem vytrvával tam, kam mě oni stavěli, stejně jako kdokoli jiný, a podstupoval jsem nebezpečí smrti: když mi však ustanovoval místo bůh, jak jsem se domníval a jak jsem usoudil, že totiž mám věnovat svůj život filosofii a zkoumání sebe sama i ostatních, tu bych se byl, občané athénští, dopustil hrozného činu, kdybych byl to své místo opustil, zaleknuv se buď smrti nebo některé jiné věci. To by bylo věru hrozné, a právě tehdy by mě mohl někdo po právu pohnat před soud, že nevěřím v bohy, když neposlouchám věštbu a bojím se smrti a domnívám se, že jsem moudrý, ač nejsem. Toto pravím i pro ten případ, kdybyste mě nyní chtěli osvobodit [...]. Na to byste mi snad řekli: Sókrate, my nyní Anyta neposlechneme, nýbrž tě osvobodujeme, avšak pod tou podmínkou, že se už nebudeš zabývat tímto zkoumáním ani filosofovat; pakli však budeš přistižen, že to ještě děláš, zemřeš. Kdybyste mě tedy, opakuji, chtěli za těchto podmínek osvobodit, řekl bych vám: Děkuji vám, občané athénští, a jste hodní, ale budu poslouchat více boha nežli vás, a pokud budu dýchat a budu schopen, buďte jisti, že nepřestanu filosofovat a domlouvat vám a vykládat každému, s kýmkoli z vás se kdy potkám, po svém obvyklém způsobu: Ty, výborný muži, jsi Athénčan, občan obce, která je největší a nejproslulejší svou moudrostí a mocí, a ty se

nestydíš starat se o peníze, abys jich měl co nejvíce, i o pověst a čest, avšak o rozum a pravdu a o duši, aby byla co nejlepší, o to se nestaráš, ani nepečuješ?“²

Sókratés upozorňuje, že by vlastně zasloužil, aby byl doživotně na státní útraty živen v Prytaneiu, v tom sídle úřadujících a střídajících se prytanů, kteří reprezentují obec a dostávají požitky jako politici dnes, jsou-li uvolněni z určité funkce. Sókratés je vlastně zasloužilý občan a měl by být doživotně živen. Nemyslete si, říká, že to je nějaká jeho domýšlivost, že se tady na někoho povyšuje. Ve starověku a v odborné filosofické literatuře dodnes se to komentuje tak, že se tady projevil jako Sókratés megalopsychos, což nemá nic společného s tím, co my dnes označujeme slovem megaloman: ne velikášství, nýbrž výraz pro vznešenost, pro vznešeného ducha. Sókratés je přesvědčen, že na základě svých nezpochybnitelných zásluh filosofických (a filosofie je sféra, která k civilizované společnosti patří) si toto zaslouhuje.

Zde se ocitáme u platónského učení, platónské nauky, kterou si Platón odvodil ze Sókratových rozhovorů, jichž býval svědkem: povinností člověka je pečovat o svou duši (řeckým výrazem ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΣΤΗΙ), aby byla co nejlepší, aby byla co nejmoudřejší, ale také samozřejmě co nejstatečnější, nejspravedlivější, nejměřenější. Platón v Ústavě formuluje čtyři základní ctnosti: moudrost, statečnost, zdrženlivost a spravedlnost.

Že toto je opravdu plnění božského příkazu, před kterým se necouvá, dokládá potom Sókratés tím, že se tomu věnoval celý život tak intenzívně, že teď jako stařec je chudý, nemá žádné spektakulární zásluhy o obec, protože se nikdy neucházel o veřejné, reprezentativní funkce, nestaral se o vydělávání více peněz, víc než mu stačilo k životu a k obživě rodiny. Čili pečoval, jak je tady řečeno, o dobrot; pojem dobra je idea všech idejí, to je to slunce ideového, pravého světa, o kterém je řeč v ústavní báji, totiž v Platónově spisu *Ústava* – viz mýtus o jeskyni, o slunci, o ideji dobra, která propůjčuje každému jsoucímu to, co je jeho podstatou, to, k čemu je dobré; každé jsoucí je k něčemu dobré a tu dobrot má vypůjčenu nebo propůjčenu od ideje všech idejí – od ideje dobra.

Tady si vlastně také Platón „přihřívá svou polívičku“, když říká Sókratovými ústy, že to vše mohl dělat proto, že nedělal politiku, že nevystupoval na veřejnosti, protože kdyby to byl dělal jako osoba veřejně vlivná, tak by byl dávno už ztroskotal To je jaksi občansky jedna věc, ale já, Sókratés, bych se tím byl zpronevěřil svému poslání – obracet všechny lidi k dobrému – tím, že ukážu, že jejich domnění, že vědí, je právě jenom zdánlivé vědění, že ukážu problematičnost jejich názoru, jejich stanoviska, nehotovost a tudíž potřebu hledat to, co je správnější.

Platón, který těžce prožíval celý život problém jak zařídít, aby filosofie a politik soužili, se o to na sklonku svého života pokusil a ztroskotal strašlivým způsobem (viz *Sedmý list* z jeho zachovaných dopisů). Jeden z žáků Platónových – Dión, blízký příbuzný syrakuského tyrana Dionýsia II. – se pokusil o státní

² Platón, *Obrana Sókrata*, 29d, e.

převrat v duchu státovědeckých koncepcí platónských – a byl poražen. Platón se s tím svezl, jak to bývá, takže když Dión byl vojensky poražen, byl Platón téměř prodán do otroctví. Politika je specifická sféra, má svou logiku, a filosofie je věda a věda má též svou přísnou čistou logiku, která se nedá kontaminovat logikou lásky, nedá se kontaminovat logikou politiky, logikou techniky, je to věda, věda věd, jak to v 19. století zase určitým zúženým způsobem chápal pozitivismus a jiné vědecké filosofie a jak se o to zcela jinak pokusila fenomenologie zejména v osobě svého hlavního představitele, zakladatele Edmunda Husserla.

Možná, že uvádím jména a pojmy, které vás zaskakují, že o nich málo víte nebo třeba jste o nich ještě neslyšeli. Ať už to bude jenom toto povinné absolvování filosofických úkolů nebo ať už se filosofií budete zabývat blíže, jistě se s těmito pojmy a jmény setkáte; doufám, že i když je třeba slyšíte poprvé nebo jsou pro vás trochu neprůhledná, tak vás neodradí. Naopak že si třeba někdy vzpomenete, že jste je uslyšeli v souvislosti se Sókratovou obranou.

Mimochodem náš spis sám má vlastně dvojí název: *Obrana Sókrata*, tzn. Platón brání svůj filosofický vzor, a *Obrana Sókratova*, tedy Sokratův dialog (byť formálně převládá Sókratův monolog). Zkrátka *Obrana Sókratova* je sebeobrana, čili tady platí, že on brání sám sebe, a to proto, že to předepisuje zákon, a tedy nakonec bůh, protože zákon, který není od boha, není správný zákon. *Obrana Sókratova* je tudíž sebeobranou a zároveň *Obranou Sókrata* – Platónova obrana bránícího svého filosofického předchůdce. Vždyť my tady se také jaksí řadíme k těm, kteří straní Sókratovi.

Závěr Sókratovy řeči je obhajoba jeho nevinnosti: Sókratés však nebude prosit o milost, jako se to obvykle dělá. Konstatuje, že zakusil, jací lidé jsou; vystupují jako ohromně poctiví a svědomití reprezentanti obce, ale když jde do tuhého, když jsou ohroženi, tak prosí, slibují, uplácí Nic takového od Sókrata nečekejte: nebude prosit o shovívavost, své důvody řekl a na vás, občané, je, abyste je zvážili.

Dopadne to tak, že 280 porotců rozhodne o tom, že ve smyslu obžaloby je Sókratés vinen a 221 porotců hlasuje, že je nevinný (překladatel profesor Novotný se v poznámkovém aparátu o jeden hlas zmýlil). A Sókratés říká, že to vlastně dopadlo dobře, vždyť to vůbec nečekal: kdyby se totiž 30 hlasů přesunulo na druhou stranu, tak by byl shledán nevinným. To je přece ohromný úspěch, že při vši té pomlouvačné atmosféře se tolik hlasů vyslovilo pro Sókratovu nevinu. Teď tedy musí porotci rozhodnout, když je vinen, i o trestu. Ale než k tomu dojde, tak má ten, kdo byl shledán vinným, možnost si trest sám navrhnout.

Nejprve navrhuje žaloba, že trvá na svém návrhu trestu smrti. Co si má navrhnout Sókratés? To je jeho druhá řeč. Má si navrhnout vězení? Má si navrhnout vyhnanství? Má si navrhnout pokutu? Když si navrhne vězení, to přece nikdo nebude od něho očekávat, aby někde o samotě zhasl. Vždyť by si navrhl něco, co by mu bránilo v tom, co je smysl jeho života, co je jeho životním posláním, totiž filosofování! Má si tedy navrhnout vyhnanství? Chodit od obce

k obci, míněno tedy od jednoho velkého řeckého městského státu k druhému, aby byl jaksi předmětem slitování, milosrdenství anebo posměchu?

Pokutu? Dobrá, ale vždyť je známo, že je chudý. Sókratés by si tedy navrhl pokutu, ale nejvýš jednu minů stříbra. V každém případě, říká Sókratés, jeho přátelé, kteří jsou přítomni jako nezúčastnění diváci – Krytón, Platón a další – ujišťují, že ho založí a že za něj zaplatí pokutu i 30 min stříbra. Chtějí-li to udělat, tak si Sókratés navrhuje pokutu..

Porotu o 501 členu tvoří občané jen mužského pohlaví, protože svobodnými občany, plnoprávními, byli jen muži. Ti mají rozhodnout, zda přijmou Sókratův protinávrh. Rozhodnou se však pro návrh žaloby. Je teď tedy na Sókratovi, aby řekl své poslední slovo. Následuje tedy třetí Sókratova řeč.

V třetí řeči Sókratés uvažuje o tom, co to znamená pro člověka smrt, když už je tu návrh na trest smrti, a vyslovuje myšlenky, které známe z jiných velkých děl světové literatury, na příklad z Hamletova monologu. Co po smrti může nastat? Je to bezesný spánek, prostě ticho, kdy se nic neděje – na rozdíl od životní vřavy. Tedy, říká Sókratés, je to buď přemístění na jiné místo, kde buď je nicota, které nerozumíme, o které nevíme, snad jakýsi spánek. Anebo, a tady je vlastně vysloven Sókratem argument, který potom naplno vyřkne Epikúros (a je s jeho jménem navždy spjat), že dokud žiji, tak se smrt nekoná, a když nežiji, tak už mně to nevadí.

Nicméně se Sókratés octne potom v Hádu, v podsvětí (Řekové uznávali posmrtný život, ale podsvětí život stínový, který ve srovnání s plnokrevným, krásným životem pod středomořským modrým nebem je životem v pološeru, a tedy ubohým položivotem). Když Odysseus navštíví podsvětí a potká tam Achilla, ptá se ho, jak se tam má. Achilleus odpoví: „Oráčem být bych raděj si přál, chtěl jinému sloužit mužovi nebohatému, jenž mnoho by majetku neměl, nežli tu v Hádově sídle být všechněch zemřelých vládcem.“ Posmrtný život, jak si ho Řekové představovali, je bédný ve srovnání s bohatým životem pozemským. Mohl bych si tam s leckým z těch héroů pohovořit, říká odsouzený Sókratés, třeba s Odyssem nebo se Sýsifem; nicméně chovám, a vy soudcové také byste měli chovat naději, že pro dobrého muže není žádného zla ani zaživa, ani po smrti, ba že bohové nejsou lhostejni k jeho věcem. Zajímavé, jak se tady laickým způsobem předjímá křesťanské pojetí posmrtného života, že člověk bude buď odměněn nebo potrestán, a tedy si bude nějakým způsobem odpykávat své viny. Bohové budou jistě pamatovat spravedlivě s posmrtným údělem na každého; je-li tomu tedy tak, pak už je čas, abychom odešli – já, Sókratés, na smrt, vy k životu. Kdo z nás jde k lepší věci, není známo nikomu, leda bohům.

Tady bychom mohli ze svého moderního, skeptického hlediska říci: on Sókratés vlastně říká, že je to jedno, co po té smrti bude, totiž je-li smrt něco lepšího nežli život nebo je-li život lepší než smrt. Sókratés přece ve skutečnosti pléduje pro život, když říká, že se máme starat vždycky o to, co je lepší, dávat tomu přednost, exponovat se pro ně! Toto je přece návod pro život, snaží-li se člověk být spravedlivý, rozumný, zdrženlivý, ukázněný ve svých nárocích, i ve

svých potřebách tělesných. Tak se Sókratés chce více líbit bohu nežli lidem, čili je lepší žít ten dobrý život (jak potom řekne Aristotelés) z hlediska vědoucího nevědění, jak se také o sókratovském stanovisku říkává. Když tedy nevím, pak volím to, co je prokazatelně lepší, co jsem shledal jako pravdivější, krásnější, spravedlivější, a tedy pro člověka vhodnější. Takže ne skepse, ale tato protreptika, jak tomu Sókratés říkával, toto povzbuzování k životu dobrému, to je odkaz Sókratovy sebeobrany.

Summary

The Apology of Sokrates

As an appropriate introduction to the study of classical Greek philosophy there has been chosen Plato's dialogue the Apology concerning the trial of his admired teacher Socrates before a court at Athens in 399 B.C. Socrates was accused of two crimes – of impiety (ASEBEIA) and of corrupting the Athenian youth by spoiling their civic virtue (ARETÉ). In spite of the splendid defense speech of Socrates addressed not only to his 501 judges but to all free citizens of Athens he is sentenced to death. In his third and last speech given in the court by Socrates he confesses that he will never cease fulfilling the philosopher's mission of searching truth, even if the judges offer him life on that condition. Socrates proclaims he would appreciate such behaviour as a desertion of one's post in time of a battle because in philosophizing he obeys the order of God. In doing so he takes the true care of his soul – and so does everybody.

While expounding Plato's philosophical topic the teacher can also use the opportunity to make the students acquainted with life and institutions of the ancient Greek democracy.

PhDr. Jaroslav Kohout, (5.2.1924), absolvent Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, původně středoškolský profesor, v l. 1950–1960 politický vězeň. V l. 1966–1970 odb. pracovník Sociologického ústavu a Filosofického ústavu ČSAV, v l. 1968–1969 badatelské stáže ve Vídni a na Lancaster University (GB). Od roku 1990 odb. asistent Pedagogické fakulty, od r. 2000 doposud externí učitel Fakulty humanitních studií UK v Praze. Překlady: Condorcet, Bachelard, Kant, Schweitzer, Lorenz, Popper aj. Publikace: *Etická čítanka* (1992), *Konstanten und Wandlungen der Philosophie Patočkas* (1994), *Demokracie včera a dnes* (ed., 2003). Adresa: U Blaženky 17, 150 00 Praha 5.